

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

JULAE
2017

PONTŠHO YA NAMPO YA 2017 e phutholla bokamoso

Kgatišopaka ya Grain SA ya
batšweletši ba ba hlabologago

Bala ka gare:

03 | Re tsebiša bahlaolwa ba
rena ba 2017 (Karolo ya 1)

08 | Go laola dibjalo tša
gago tša kanola

09 | Go fetogile eng?

Lenyaga Letšatši la Puno la NAMPO le le tsebalegago le ile la swarwa lefelong la NAMPO Park, kgauswi le Bothaville, go tloga ka 16 go ya go 19 Mei. NAMPO ke mogatlo wa temo wo o theelago balemi, ba bagolo le ba banyane, sebaka se sebotse sa go itemoša mpshafatšo, theknolotši le neelano ya tsebišo ye e nago le mohola le gona e ka dirišwago ke balemi bohole. Katološo le mpshafatšo ye e tlišitšwego

ke bakgathatema ba go fapafapana go tiiša mohola wa tiragalo ye, e hlotše morero wa lenyaga, e lego 'Phutholla bokamoso'.

Lenyaga e be e le ngwaga wa bomasomehlanotee wa go swarwa ga pontšho ye e tumilego ya Grain SA. Tiragalo ye e dutše e gola ngwaga le ngwaga mme lenyaga go be go le babontšhi ba go feta ba 700. Karolo ya diruiwa e ikgantšhitše

08

12

09

Pontšho ya NAMPO ya 2017 e phutholla bokamoso

KOKO JANE O RE...

Re ile ra ipshina ka Beke ya Puno ya NAMPO kgwedding ya Mei lenyaga. Tiragalo ye ke ye botse ka mehla mme lenyaga e phadile ya mengwaga ye e fetilego ka ge re be re kgona go bontšha baleminyane dithlamo tše di ba swanelago. Ke tshepa gore baleminyane ba go feta ba lenyaga ba tla leka go etela pontšho ya rena išago – tiragalo ye e ka go ruta tše bohlokwa tše di amago boleminyane.

Ba bantši go lena ba tla be ba lefa dikabelo tše bona tše Sekhwama sa Mešomo (*Jobs Fund*) – elelw Gore maleba a morero wo ke go go hloholeletša go diriša naga yohle ye o kgonago go e diriša le go go tlwetaša go lefela dinyakwapšalo. Thušo ya tšelete e na le mohola, eupša thušo ye e ka se kgone go tšwela pele lebaka le letetele. Ka fao go bohlokwa kudu gore o diriše tše o di amogelago gonabjale ka bohlale bjo bogolo, gore o tle o kgone go itaola ka pela ka moo go kgongegago. Re se ke ra lebala gore mmušo o ikana batho ba ba tšhelago motšhelo – ke wona mothopo wa lettlotlo la mmušo.

Ka ge batho ba bantši ba hloka mošomo matšatši a, mmušo o tlo swara bothata go humana tšelete ye e lekanego go bao ba šomago, go thuša bohle ba ba ikanago diabo le thušo ya tšelete. Go kgona go thuša naga ya rena, re hloku batho ba go feta ba gonabjale bao ba sa ikanago diabo – re swanetše go thuša naga ya rena bakeng sa go imela mmušo. Ka go diriša naga ye o nago le yona le go ike-mela o kgona go kgatha tema popong ya naga ye botse ya rena. Re swanetše go elelw ka mehla gore maleba a thušo ya tšelete le diabo ke go go thuša fela go fihla moo o ka kgonago go ikemela. Ga go na seo se matlafatšago le gona se lokollago motho go phala boikemelo le tsebo ya gore o ka kgona ka bowena. Ge o ka diriša mpho ye o e amo-gelago lehono ka bohlale, o tla thakgalela boitaolo ka moso.

Ka nako ya marega, kudu mafelong ao tšhwane e welago, maemo a proteine bjanyeng a fokotšega, ka fao e ka ba gore dikgomo, dinku le dipudi tše gago ga di khore – kudu di tla ba di hlaela proteine dijong tše tšona. Re eletša gore ge go kgonega o okeletše dijo tše diruiwa tše gago marega – go na le ditšweletšwa tše mmalwa (tše go latswa, le diploko) tše di rekišwago dikgwebong tše temo tše gae (Afgri, TWK, bjalogbjalo). Kgopela keletšo mabapi le ka moo o ka thušago diruiwa tše gago go kgotlelela marega – elelw gore di a go šomela mme o swanetše go di hlokomela. Kgomogadi le nku/pudi ya tshadi ye nngwe le ye nngwe ya gago e swanetše go go tswalela namane/kwanyana/putšane ngwaga le ngwaga, eupša diruiwa tše di ka se kgone go dira bjalo ge di sa je tše go khorisa dikgwedding tše telele tše marega.

Dula ka borutho o thome go beakanyetša sehla se se tlago – rena balemi re kgona go ikhutša sebakanyana se sekopana fela ke moka re thoma go šoma gape.

ka go bontšha mehuta ye lesome ya dinku, mehuta ye mene ya dipudi le mehuta ye 28 ya dikgomo. Dipere di bontšhitšwe ke mekgatlo ye ‘Saddlebred Society of South Africa’ le ‘Arab Horse Society of South Africa’, mme dipere tše Friesian le tše mohuta wo monyane (*miniature horses*) le tšona di be di le gona. Lenyaga phadišano ya ditšhabatšaba ya bafantisi (*auctioneers*) e ile ya swarwa la mathomo. Gape go be go na le pontšho ya bafsa letšatši le letšatši fao ba bontšhitšego bokgoni bja bona bja go šoma ka dipere tše nnyane (*miniature horses*) le dikgomo tše Limousin le Brahman.

Koketšo ye mpsha ye bohlokwa ponšhong ya lenyaga e be e le senthara ya boitemogelo ya Grain SA, moo ditirelo tšohle tše mokgatlo wo di bontšhitšwego felo gotee, go akaretsa le Dinyakišio le Temopabalelo,

Ditirelo tše Ekonomi le Papatšo, le ge e le Lenaneothhabollo la Balemi. Se se kgontšitše boraekonomi ba temo, Balomaganyi ba Tlhabollo le ditsebi tše dingwe tše Grain SA go eletša le go thuša baeng matšatšing ohle a pontšho. Gape go be go na le paeskopo ye nnyane fao baeng ba bego ba kgona go ipshina ka go bogela difilimi tše di bontšhago ditiro tše Grain SA.

NAMPO e theile rekoto gape ya go fetiša ya pele ka go amogela baeng ba 78 648 lebakeng la 16 - 19 Mei! Re kganyoga go le bona bohle ponšhong ya išago.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Liana Stroebel, Molomaganyi wa Profense (Kapa-Bodikela) wa Lenaneothhabollo la Balemi la Grain SA. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go liana@grainsa.co.za.

Look out for more NAMPO photos on page 12

Re tsebiša bahlaolwa ba rena ba 2017 (Karolo ya 1)

Phadisano ya Grain SA ya Molemi yo a hlabollago wa Ngwaga e thomile. Go bohlokwa kudu go kwešiša seo phadišano ye e se amago. Nneteng ga se phadišano ya kgontha ka gore gabotsebotse ke sebaka sa go tumiša mafolofolo le phegelelo, le go tutuetša ba bangwe ka go

ba bontšha tše di ka kgonwago le tše di swanetšego go lebantšwa.

Mo go Pula Imvula ya Julae le ya Agostose re rata go le tsebiša balemi ba 34 bao ba hlaotšwego lenyaga go emela magoro a Molemelaboiphedišo, Moleminyane, Molemi

wa Mohlamofsa, le Molemi wa bokgoni bja go ba Molemi wa Mohlamofsa ka moso. Ka kgwedi ya Setemere re tla tsebiša bahlaolwa ba 12 ba mafelelo, mme ka Nofemere re tla bega bafenyi ba bane. Re thoma ka go tsebiša bahlaolwa ba 17 ba magorong a Moleminyane le Molemelaboiphedišo.

Bahlaolwa ba legoro la Molemelaboiphedišo

Mvikele Simeon Lukhele – Mpumalanga

Mvikele yo a nago le mengwaga ye 61 o holofela gore ntle le bolemi bophelo bo ka se be gona. Go yena bolemi ke kwane ya mehuta yohle ya boiphedišo.

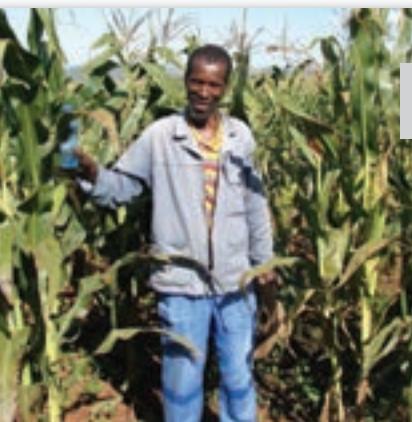
O belegetšwe polaseng ya seleteng sa Piet Retief. O goletše polaseng ye a ba a ba thoma go šoma gona a na le mengwaga ye 16. Mvikele o šomile moo lebaka la mengwaga ye 15 mme ka 1986 a hudugela Hereford, seleng sa Gert Siba-

nda. O ile a abelwa naga ya hektare e tee a bjala lehea le dinawa.

Mvikele o ile a ikgokaganya le Grain SA ka 2004 mme a bona kaonafalo punong ya gagwe ka pela. Pele ga ge a eba leloko la mokgatlo wo le go tsena dihlaphathuto, Mvikele o be a buna mekotla ye e ka bago ye lesome ya lehea hektareng ya gagwe. Puno ya gagwe e ile ya gola go tloga go seripa sa tone/hektare go ya go palogare ya go feta ditone tše 6/hektare.

Ka baka la dipula tša go thabiša tše di nego ka nako ya go swanelo tšweletšo ya lehea, Mvikele o letetše go buna ditone tše di fetago tše 8/hektare lenyaga.

Re tsebiša bahlaolwa ba rena ba 2017 (Karolo ya 1) – Bahlaolwa ba legoro la Molemelabophedišo

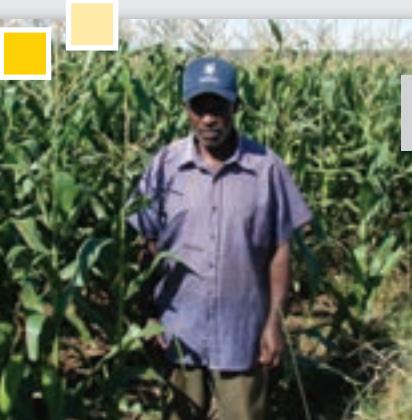
Sipho Sybion Vilakazi – Mpumalanga

Sipho o belegetšwe polaseng ye Vergenoegheid, kgauswi le Piet Retief ka 1962, mme ga se a ka a šoma goba a dula mo gongwe.

O thomile go šoma polaseng ye ka 1979 e le modiredi wa kakaretšo, mme a hlatošwa a ba mootledi wa trekere. Morago ga fao Kgoro ya Mpshafatšo ya Naga e ile ya rekela morafe wa gabos polasa ye ka 2001.

Ka 2009 Sipho o ile a tsena Sehlophathuto sa Grain SA sa Sulphur Springs, mme lehono ke yena modulasetulo yo a ineetšego wa sehlophase. O tšweletša lehea nagengtemego ya dihekture tše tharo mme gape ke modirišani Morerong wa Sekhwama sa Mešomo (*Jobs Fund Project*) wa Grain SA.

Phišego ya Sipho ke go godiša bolemi bja gagwe. O akanya go katološa naga ya gagwe gore a tle e tlogelele bana ba gagwe kgwebotemo ye e atlegilego.

Mbulaeni Amos Mshayisa – Mpumalanga

Mbulaleni yo a nago le mengwaga ye 71 o feditše mengwaga ye mmalwa a šoma meepong, eupša ka ge pelong e le molemi o ile a boela nageng go lema.

Mbulaeni o thomile boiphedišo bja gagwe e le modiredi wa kakaretšo polaseng ye Geldehoop, pele ga ge a eya moepong. Morago ga mengwaga ye 11 intastering ya meepo o ile a phetha go boela mošomong wa polaseng. Seo se lemošitšego Mbula-

leni gore pelo ya gagwe ka kgontha e fišegela bolemi, e be e le ge mothwadi wa gagwe, Gunter Freddie, a abela mongwe le mongwe wa badiredi ba gagwe naga ya hektare e tee ya go itemela.

Mbulaeni ke leloko la Sehlophathuto sa Sheepmoor le modirišani Morerong wa Grain SA sa Sekhwama sa Mošomo go tloga mathomong a wona. O tšweletša lehea dihektureng tše pedi mme sehleng sa 2015/2016 o ile a buna ditone tše di fetago tše 3/hektare.

Mbulaeni o akanya go godiša kgwebotemo ya gagwe gore tšatši le lengwe a kgone go bjala lehea nageng ye e fetago dihekture tše 100.

Ghsasa Solomon Dhlongolo – Mpumalanga

Tšatši le Ghsasa, yo a nago le mengwaga ye 68, a tsenego Sehlophathuto sa Grain SA sa Donkerhoek, o be a se na le kgopolole efe le efe ya ka moo kgato ye e bego e tlo fetola le go kaonafatša bophelo bja gagwe.

Ghsasa e be e le modiredi wa polaseng seripa se segolo sa bophelo bja gagwe. O thomile go šoma e le modiredi wa kakaretšo mme a hlatošwa ka pela

a bewa mootledi wa trekere. Ka 2009 a phetha go bjala lehea la go fepa ba lapa la gagwe, mme a thoma ka go lema naga ya dihekture tše pedi yeo a e abetšwego ke Kaluka CPA kgauswi le Piet Retief.

Ka baka la phišego ye kgolo ya bolemi le go tsena dikopano le meletlo ya Sehlophathuto sa Grain SA ka mafolofolo, o ile a kgethwa ka pela le go beiwa modulasetulo wa Sehlophathuto sa Donkerhoek.

Ghsasa ke modirišani Morerong wa Grain SA sa Sekhwama sa Mešomo, mme o letetše puno ye botse ya lehea ya go phala ye a kilego a e buna nageng ya dihekture tše lesome ye a e bjetšego lenyaga.

Somhlola Soko – Kapa-Bohlabela

Somhlola o goletše motseng wa Nikwe kgauswi le Bizana, fao batswadi ba gagwe ba bego ba iphediša ka go lema.

Bjaneng bja gagwe o be a thusa tatagwe mašemong le go hlokombela dikgomo. Le ge a be a rata temo ka pelo ya gagwe yohle, o ile a leba meepong go leka go gola tšelete ye kaone. Somhlola o šometše dikhamphani tša go fapan-

fapano tša meepo Gauteng go tloga ka 1980 go fihla ka 1994 – ka ngwaga wo o ile a swanelo go tlogela mošomo ka baka la maphelo a a thomilego go fokola (*declared unfit to work*).

Somhlola o ile a boela polaseng ka 2005, mme a ba leloko la Sehlophathuto sa Ntlozeloo ka 2010. Ka thuso ya Grain SA o ile a tsena dithuto tše pedi tša tšweletšo ya lehea.

Ka tirišano ya Morero wa Sekhwama sa Mešomo, tsebo ye a e humanego ka dithuto, le boeletši bja Grain SA, Somhlolo o rata go tšweletša lehea le le fetago leo le dirišwago ke ba lapa la gagwe, le go hlola poelo mafelelong ka go rekiša pheteledi ya ditšweletšwa tša gagwe.

Siyavuya Njeya – Kapa-Bohlabela

Siavuya, molemi wa mengwaga ye 74, o bjala lehea la gagwe ka diatla. O phethile se sengwe le se sengwe se a se rutilwego ke ba Grain SA ka nepagaloo, mme bokaalo bja lehea le a le bjetšego mengweng ye mebedi ye e fetilego bo pedifaditšwe.

Siyavuya o goletše motseng wa Nikwe kgauswi le Bizana, mme o rata bolemi go tloga kgale ka

moo a ka elelwago. Bontši bja mengwaga ye a šomilego o bo feditše meepong ya Gauteng le tikologong ya gona.

O ile a phetha go ba molemi wa ruri mme a tsena Sehlophathuto sa Grain SA sa Ntlozeloo 30 ka 2010. Go feta fao Siyavuya o dirišana le ba Morero wa Sekhwama sa Mešomo go tloga ka 2014. Sehleng sa komelelo sa 2015/2016 o kgonne go tšweletša lehea la tone le seripagare hektareng ye a e bjetšego.

Lenyaga o bjetše lehea dihektaareng tše pedi mme dibjalo tša gagwe di tshepiša kudu.

Simphiwe Elliot Gumbi – KwaZulu-Natala

Le ge Simphiwe a goletše dinangengpolasa tša KwaZulu-Natala, o be a sa kgahlwe ke temo. Morago ga ge a šomile meepong mengwaga ye 22, ke gona a thomilego go sema bolemi boiphedišo.

Ka 2005 Simphiwe le mohumagadi wa gagwe, Vuyelwa, ba thomile go fišegela bolemi le go thusa ba morafe. Gonabjale ba lema karolo ya polasa ye Hoffental, kgauswi le Tabhane, profenseng ya KwaZulu-Natala.

BoSimphiwe ga ba na metshene ye ba ke e dirišago, ka fao ba bjala lehea la bona ka diatla. Simphiwe o dirišana le ba Grain SA Morerong wa Sekhwama sa Mešomo go tloga ka 2015 mme o putsitše ka dipuno tše botse. Go ya ka yena tsebo ye a e humanego ka go tsena dikopano tša Sehlophathuto sa Thabane 29 le ka go ela boeletši bja Grain SA hloko, o kgonne go kaonafatša bolemi bja gagwe go fetiša.

Simphiwe ke kokwane morafeng wa gabu ka ge a rekiša lehea le bupi le gona a thusa bao ba hlokago mahlatse ka go ba fa dijo. Go feta fao o fišegela go neelana tsebo ye a e humanego go Grain SA gore balemi ba bangwe ba kgone go tšweletša dipuno tše botse tše di kgonegago ka methopo ye ba nago le yona.

Re tsebiša bahlaolwa ba rena ba 2017 (Karolo ya 1) – Bahlaolwa ba legoro la Molemelaboiphedišo

Zibuyile Adelaide Mvula – KwaZulu-Natala

Morago ga ge e be e le modiredi wa ntlong mengwaga ye e fetago ye mehlano, Zibuyile o ile a hlologelwa go boela mašemong le go dira temo boiphedišo bja gagwe. Ka nako yeo tsebo ya gagwe ya bolemi e be e le fela seo a bego a se elelwā go tloga mola batswadi ba gagwe ba šoma mašemong yena e sa le mosetsana yo mofsa.

Nophinzile Tolo – Kapa-Bohlabela

Nophinzile o dula nagengkopanelo ya Baziya Makaula kgauswi le Mthatha, profenseng ya Kapa-Bohlabela. Batswadi ba gagwe e be le balemitlhakanelo mme yena o šomile bophelo bja gagwe ka moka gore a ba šale morago.

Mengwaga ye meraro ye e fetilego o ikgokagane le Grain SA mme a ba leloko la Sehlophathuto

Zibuyile ke leloko le mmoleledi wa Sehlopha sa Balemi sa Gudlucingo le leloko la Sehlophathuto sa Grain SA sa Zwelisha 29. Ba lema seripa sa naga ya KwaGudlucingo, kgauswi le Bergville. O dirišana le ba Morero wa Sekhwama sa Mešomo mme ka tlhahlo ya bona o bjetše lehea dihektařeng tše nne sehlgeng se.

Zibuyile ke mosadi yo mofsa le motseta wa nnete wa temo. O hlohleletša batho go ba maloko a Grain SA le gona o ba tsebiša mehola ya boeletši le go ipeakanya. Go feta fao o neelana phišego le katlego ya gagwe le bafsa – ka tsela ye o leka go godiša kgahlego ya bolemi go bafsa.

Vuyiseka Victoria Mxezengana – Kapa-Bohlabela

Letšatšing la balemi leo le rulagantšwego ke Sehlophathuto sa Mrshozweni, Vuyiseka o ile a tsebišwa Grain SA le tše o mokgatlo wo o di direlago batšweletši bohole ba mabele mo Afrika-Borwa. O ile a ingwadišetša boleloko bja Grain SA semee-tseng le ge e le bja Sehlophathuto sa Mrshozweni sa Morero wa Lehea.

sa Baziya Makaula 30. Nophinzile o rua dipudi le dinku mme o dirišana le ba Morero wa Grain SA wa Sekhwama sa Mešomo. Ka tlhahlo ya ba morero wo o bjetše lehea hektareng e tee.

Go feta fao Nophinzile o ile a tsena dithuto tsha mekgwa ya tšweletšo le taolo ya letlotlo.

Ga a na trekere goba didirišwa mme o bjala le go buna ka diatla. Le ge a hloka metšhene ya go lema le go buna, o tšweletša lehea la palogare ya ditone tše 3,5/hektare ka ngwaga.

O kganyoga go katološa bolemi bja gagwe, go bjala naga ye e fetago ya gonabjale, le go tšweletša lehea le le lekanego gore a kgone go rekiša le lengwe go humana poelo ye botse.

Vuyiseka o goletše nagengkopanelo ya Ngcwala go la Qokolweni kgauswi le Mqanduli, moo batswadi ba gagwe ba bego ba lema gona. Temo e be e se selo se sefsa go yena, eupša o lemogile gore batswadi ba gagwe ba tšofetše mme ba be ba sa diriša mekgwa le theknolotši ya kgale. O be a hloka thušo ya Grain SA go mo tsebiša mekgwa le theknolotši ya sebjalebjale le tirišo ya yona.

Ngwagola Vuyiseka o bjetše lehea hektareng e tee a dirišana le ba Morero wa Grain SA wa Sekhwama sa Mešomo. O holofela gore puno ya gagwe e tlo ba ye botse ka moo a tla kgonago go bjala tšhemo ye e fetago ya gonabjale sehleng sa 2017/2018.

Zoliwe Rhum Nombewu – Kapa-Bohlabela

Phišego ya go ba molemelakgwebo yo a allegilego tšatši le lengwe e kgothaditše Zoliwe mengwaga ye meraro ye e fetilego go etela ofisi ya Grain SA kua Mthatha go kgopela tsebišo mabapi le thulaganyo.

O ile a kgahlwa ke go kwa ka dithuto le mananeo a boletši a Grain SA, mme a napa a ingwadišetša boleloko bja mokgatlo wo a ba a

tsena le Sehlophathuto sa Siyakhula Gxididi sa Morero wa Lehea.

Le ge go le bjalo, temo e be e se selo se šele go Zoliwe. O godile tikologong ya Mount Fletcher fao batswadi ba gagwe e bego e le balemitlhakanelo. Ba be ba ruile diruiwa le gona ba tšweletša lehea ka go lema tšhemero ka dipholo.

Gonabjale Zoliwe o na le ditrekere tše pedi, dibene tše pedi (*pick-up trucks*) le didirišwa tšohle tše di nyakegago go lema naga ya dihektare tše 25 yeo a e abetšwego. O dirišana le ba Morero wa Sekhwama sa Mešomo mme o bjetše lehea dihektareng tše pedi sehengleng sa 2016/2017.

Mavis Nomvula Hlatshwayo – Mpumalanga

Mavis o belegetšwe seleteng sa Pongola mme o na le mengwaga ye 55. Mmagwe o hlokafetše yena e sa le yo mofsa kudu, ka fao o godisitšwe ke bokokoagwe. Bona ba be ba tšweletša lehea, dinawa, merogo, le dibjalo tše dingwe, le gona ba be ba ruile diruiwa. Phišego ya Mavis ya temo e hlotšwe mengwageng yeo.

O ile a ikgokaganya le Grain SA mme a ba leloko la sehlophathuto ka 2005. O tsena dikopano tša sehlophathuto le dihlophatiriso (*workshops*) ka tekanelo, le ge e le dithuto tša Grain SA.

Mavis ke leloko la Mokgatlo wa Sizanani wo o amogelago basadi fela. Ba a thusana le gona ba abela dineo go maloko a morafe ao a hlaelwago ke dijo. Mosadi yo a tumišegago yo o kganyoga go lema naga ye nngwe gape le go hlola dibaka tša mošomo go thuša ba morafe wa gabu bao ba hlokago mošomo.

Pula Imvula's Quote of the Month

Success is to be measured not so much by the position that one has reached in life as by the obstacles which he has overcome.

~ Booker T. Washington

GO LAOLA DIBJALO TŠA GAGO TŠA KANOLA

Kanola ya gago e bjetšwe mme e gola gabotse. Na tše o swanetšego go di nepiša sehleng sa puno ke dife?

Tše o swanetšego go di ela hloko ke taolo ya mengwang ye e šetšego e hlogile, menontšha, le taolo ya malwetši. Malebana le taolo ya mengwang ye e hlogilego, mohuta wa kanola o bohlokwa go fetiša kgethong ya dibolayangwang, kudu go laola mengwang ya ditlakalaphara.

Ge o bjetše khalthiba ya ka mehla ya kanola o ka se kgone go diriša sebolayangwang se se fedišago ditlakalaphara gobane se tla bolaya le dibjalo tša gago. Dikhalthiba tše Clearfield (Cl) le Triazine tolerant (TT) di hlamilwe go Iwantšha dibolayangwang tše di itšego tše di dirišwago go laola mengwang ya mohuta wa tlakalaphara. Sebolayangwang se Cysure se ka dirišwa dikhalthibeng tša Clearfield ntle le bothata, mola atrazine le simazine di ka dirišwa dikhalthibeng tša TT. O ka kgona go laola mengwang ya mohuta wa bjang bokane mašemong a gago ka go akaretša kanola

“*Mola kanola e godile gabotse mme e khupetša mmu, e kgona go phadišana gabotse le mengwang ye e ka bago gona.*

lenaneong la gago la photošopšalo. Mola kanola e godile gabotse mme e khupetša mmu, e kgona go phadišana gabotse le mengwang ye e ka bago gona.

Sa bobedi se bohlokwa ke menontšha. Go ya ka pula ya sehla o ka petha go diriša monontšha wa ka godimo gatee, seo o ka se boeletšago ka morago ge sehla se tšwela pele. Go bohlokwa kudu go kgonthiša gore monontšha wa ka godimo wo o dirišwago o akaretša sebabole (S). Kanola e nyaka sebabole ka bontši ka ge se kgatha tema ye bohlokwa malebana le popo ya oli dipeung. Naetrotšene (N) ye e dirišwago godimo ga hektare e ka ba gare ga 30kg le 40kg. Monontšha wa mathomo wa ka godimo o ka dirišwa dibeke tše 4 go ya go tše 6 morago ga ge kanola e tšweletše mmung. Tiriso ya bobedi e ka pethwa kqatong ya go lelefala ga dithito (*at stem elongation*). Go bohlokwa kudu gape go diriša porone. Elemente ye e kgatha tema ye bohlokwa malebana le popo ya matšoba, le palo ya diphotlwa mafelelong. Porone e swanetše go dirišwa pele ga ge kanola e khukhušitše tekanoya ya go feta 10%.

Ntlha ya boraro ye bohlokwa ke taolo ya malwetši. Le ge dikhalthiba tše re di bjalago mo Afrika-Borwa di medišitšwe (*bred*) go kgona go Iwantšha bolwetši bja Blackleg ka bokgoni bjo bo fapafapanago, go sa le bohlokwa go diriša sebolayafankase sa go laola bolwetši bjo. Se se swanetše go phe-

“Tše o swanetšego go di ela hloko ke taolo ya mengwang ye e šetšego e hlogile, menontšha, le taolo ya malwetši.

thwa dikgatong tša matlakala a 4 go ya go a 6 (4 to 6 leaf stage). Go na le dibolayafankase tše di itšego tše di ngwadišitšwego go laola difankase dibjalong tša kanola. Bolwetši bjo bongwe bjo bo swanetšego go elwa hloko ke Sclerotinia. Le bjona bo swanetše go laolwa ka sebolayafankase, eupša sona se ka dirišwa fela ge go tšweletše tekanyo ya 30% ya matšoba. Kgonthiša ka mehla gore o diriša fela ditšweletšwa tše di ngwadišitšwego.

Dintlhha tše tharo tše di ahlaahlilwego taodišwaneng ye di bohlokwa kudu ge o nyaka go kgonthiša gore o fa kanola ya gago sebaka se sebotse sa go tšweletša puno ye e thabišago.

Taodišwana ye e ngwadilweng ye Dr Johann Strauss, Bolaodi bja Disaense tša Dibjalo, Ditirelo tša Tlhabollo ya Nyakišio le Theknolotši, Kgoro ya Temo ya Kapa-Bodikela (Directorate Plant Sciences, Research and Technology Development Services, Western Cape Department of Agriculture). Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go johannst@elsenburg.com.

Go fetogile eng?

Re phela lefaseng le le sa kgaotšego go fetoga mme lebelo la phetogo le dula le golela godimo. O ka gopola gore sererwa se ke se šele, eupša se fele pelo gobane taba ye e bohlokwa. Motha a ka botšiša potšišo ye: ‘Afa dilo di a fetoga’? Madimabe, goba re ka re mahlatse, ke gore dilo ka nnete di a fetoga – ka nako ye nngwe se se tliša tše kaone, ka nako ye nngwe go hlolega tše mpe.

A re lebeleleng diphetogo di se kae tše di amago bolemi. Diphetogo tše ga se tšona fela le gona ga di tšweletšwe mo go ya ka bohlokwa bja tšona.

Tsebišo

Bokaalo bja tsebišo le khwetšagalo ya yona e fetogile kudu – ka moo go makatšago. Tšwelopele ya theknolotši ya elektroniki ke ntlha ye bohlokwa ye e laolago bokaalo bja tsebišo le khwetšagalo ya yona.

Theknolotši

Bjalo ka moo re boletšego ditaodišwaneng tše di fetilego, theknolotši ya semotšhene le dipalo (digital) e fetoga le go kaonafala ka go se kgaotše.

Klimate

Phetogo ya klimate – kudu ka baka la khuetšo ye mpe ya lefase ye e hlolwago ke ditiro tše batho – ke nnete ye e šetšego e amogelwa ka kakaretšo. Themeretšha e a hlatloga, mme dipula tše sefako, matlakadibe le mafula, le ge e le maemo a phišo le botšididi, a bonala gantši go feta pele le gona bogale bja ditiragalo tše bo golela godimo.

Papatšo

Mengwageng e se mekae pele ga wa 2000, patatšo ya ditšweletšwa tše temo e fetogile kudu go tloga go mokgwa wo o laolwago (*controlled system*) go ya go wo o lokologilego (*free market system*). Mehleng ye go hlolega mebaraka ya mehutahuta ye e ka holago balemi, le ge mohuta wo mongwe le wo mongwe o tla le ditlhohlo tše wona.

Mokgwa wa modiriši wa go kgetha

Mokgwa wa modiriši wa go kgetha le wona o fetogile kudu – gonabjale modiriši o kgetha kudu ditšweletšwa tše boleng bja godimo tše di tšweletšwago ka mokgwa wo o swarago diruiwa le tikologo ka botho. Go feta fao badiriši ba nyaka go tseba fao ditšweletšwa di tšwago gona – totego.

Ekonomi

Phetogo ya maloba ye e amago ekonomi ke theošo ya maemo a yona go a iša go a ‘thogorogo’ (*junk grade*), seo se tlogo re huetša bohle ka tsela ye mpe. Theošo ye ke sephetho sa tšwelopele ye e fokolago ya ekonomi le tlhatloga go tlhogego ya mošomo. Tswalo ya tšelete (*interest rates*) e tlo golela godimo mola mohola wa Ranta o tlo fokotšega. Ka lebaka le theko ya dinyakwapšalo e tlo hlatloga, kudu ya tše di rekhwago dinageng tše ka ntle. Mohola o tee go batšweletši ba diyantle ke gore ge Ranta e fokola bona ba rekiša ditšweletšwa tše bona ka thekišo ye kaone.

Thwalo

Mokgwa wa thwalo o fetogile go fetiša mo Afrika-Borwa. Mehleng ya kgale thwalo e phe-thilwe gagolo ka seporo (setimela), kudu thwalo ka bontši (*bulk transport*). Lehono dilori di tlala ditsela tše rena mme ditshenyegelo malebana le thwalo di goletše godimo.

Thušo ya mmušo

Ke nnete gore balemi ba rena ba amogela thušo ye nyenyanne fela go mmušo.

Bohodu

Ešitago le bohodu nageng ye bo a fetoga – bohodu bjo bo senyetšago balemi bo a oketšega mme ba lahlegelwa ke tšelete ye ntši.

Re ka reng mabapi le tše?

Re boletše ka boripana ka diphetogo tše di hlagilego mengwageng e se mekae ye e fetilego. Bjale o ka botšiša potšišo ye: ‘Re ka reng mabapi le tše?’ A re ahlaahleng diphetogo tše ka tebelelo ya taolo.

Sa mathomo, o swanetše go humana tsebišo mabapi le diphetogo tše ke moka wa hlaola diphetho tše tšona malebana le kgwebo ya gago. Na khuetšo e tlo ba ye mpe – go swana le go godiša ditshenyegelo goba go fokotša tšelete ya gago? Goba khuetšo e ka ba ye botse – go swana le go oketša ditseno, goba go tiiša boleng bja ditšweletšwa tše gago? Morago ga fao o swanetše go laola diphetogo tše. O tla kgona go laola khuetšo ya diphetogo tše dingwe mola khuetšo ya tše dingwe o ka se e kgone. Tše o sa kgonego go laola khuetšo ya tšona o swanetše go di laola bjalo ka dikgonagalokotsi.

Ditaodišwaneng tše di fetilego re ile ra hlaloša gore kgwebotemo ke kgwebo ye e lego boima go laola go feta tše dingwe. Pego ye e sa le nnete mme diphetogo tše re di boletšego di thatafatša taolo go ya pele. Ge wena molemi o nyaka go phegelela o swanetše go ela

diphetogo tšohle hloko le go laola diphetho tše tšona.

Maswabi ke gore diphetogo tše di ama balemnyane ka mokgwa wo mobe go feta balemelakgwebo. Gape dihuetšo tše botse tše diphetogo tše di hola balemelakgwebo go feta balemnyane. Sephetho sa mafelelo ke gore balemnyane ba tlamegile go feta balemi ba bangwe go laola bolemi (dikgwebo) bja bona ka tshwanelo ge ba nyaka go phegelela. Mokgwa o nnoši wo o ka laolago kgwebo ya gago ka wona ke go ba le tsebo ye e kgontšago. Go ba le tsebo o swanetše go kgobela tsebišo, wa e bala, wa e gopodišisa wa ba wa phetha ka moo o tlogo e diriša.

Go feta fao, pele re šetše re gateletše ntlha ya gore ge o nyaka go dula o le molemi yo a atlegilego, o swanetše go kaonafatša mekgwa ya gago le go tšwela pele ngwaga le ngwaga. Mokete o kile a re: ‘Ge molemi a sa kaonafatša kgwebo ya gagwe ngwaga le ngwaga, a ka se tšwele pele, mme seo se sa tšwelego pele mafelelong se a hwa.’

Moleminyane, phetha tše motheo. Laola kgwebo ya gago gabotse ka moo o ka kgonago – go akaretša le diphetho tše diphetogo – ka peakanyo, thulaganyo, tirišo le taolo ya nnete. Dira bjalo ka go diriša tsebišo yohle ye o ka e humanago. Kgonthiša gore tsebišo ye e tšwago methopong ya ka gare le ya ka ntla e nepagetše le gona e a botega.

Mohlala: Na o šetše o thomile go laola (goba go beakanyetša) komelelo ye e ka tlago gape?

**Taodišwana ye e ngwadilwe ke
Marius Greyling, yo mongwe yo a
ngwalelago Pula Imvula. Ge o nyaka
tsebišo ya go feta ye, romela imeile go
mariusg@mrgacc.co.za.**

07 Re tsebiša bahlaolwa ba rena ba 2017 (Karo lo ya 1)

Bahlaolwa ba legoro la Moleminyane

Hamu Samson Shuwisa – Mpumalanga

Samson Shuwisa o thomile go kgahlwa ke bolemi mola a thuša tatagwe mašemong e sa le mošimanyana. O re-kile kgomogadi ya gagwe ya mathomo e sa le yo mofsa mme lehono o na le dikromo tše 120.

O ile a šoma polaseng ye Goedehoop lebaka la mengwaga ye e fetago ye 50 pele ga ge a thoma go itemela polaseng ye e bitšwago Nooitgedacht, kgauswi le Sheepmoor.

Ka 2009 Samson o phethile go bjala lehea le le fetago leo a le hlokago go fepa ba lapa la gagwe, mme a rekiša pheleledi ya lona. Morago ga mengwaga ye mebedi, ka 2011, o ile a tsena Sehlophathuto sa Grain SA, mme mengwageng ye e šupago ye e fetilego ke yena modulasetulo wa sehlophathuto se.

O thomile ka go bjala lehea hektareng e tee a dirišana le ba Morero wa Grain SA wa Sekhwama sa Mešomo. Lehono Samson o bjala dihektare tše 18 mme o lefa ditshenyegelo ka boyena. Se segolo se a se fišegelago ke go katološa naga ya gagwe tšatši le lengwe e se kgale, gore e fete dihektare tše 100.

Sifiso Michael Mnisi – Mpumalanga

Sifiso o begeletšwe polaseng ye Rooikop go la Donkerhoek. O sa elelwa ka moo a ilego a kgahlwa ke dibjalo tše balemelakgwebo ba dipolaseng tše mabapi mola e sa le ngwana, le ka moo a ilego a lora dibjalo tše botse tše go swana le tšona tše, tše a bego a tlo di tšweletša tšatši le lengwe.

Morago ga go šoma bjalo ka mmopapoilara (*boiler-maker*) mengwaga e se mekae a ntše a leka bolemi

bja motšwaoswere, Sifiso o ile a boela gae ka June 2012 go thoma boiphedišo bja bolemi ka bottalo. O ile a tsena Sehlophathuto sa Donkerhoek, mme o dirišana le ba Morero wa Sekhwama sa Mešomo mengwaga ye meraro ye e fetilego.

Dihleng tše 2014/2015 le 2015/2016 Sifiso o bjetše lehea dihektareng tše 8, mme sehleng sa 2015/2016 puno ya gagwe e ile ya pedifala. Moya wa gagwe wa boikgafo o hloholetša bafsa go aka-nya boiphedišo bja bolemi.

Lebakeng la mengwaga ye mehlano ye e tlago Sifiso o rata go ba molemelakgwebo yo a atlegilego yo a thopago sefoka phadišanong ya Grain SA ya Molemelakgwebo wa Mohlamofsa wa Ngwaga.

Meluxolo Mfoxo – Kapa-Bohlabela

Ge e be e le lesogana la mengwaga ye 25 Meluxolo o ile a thoma go thušana le tatagwe polaseng. Gonabjale, morago ga mengwaga ye 31, Meluxolo ke moleminyane yo a atlegilego wa phišego le lerato le le tseneletšego la naga.

Meluxolo o tšweletša dinawa tše di omišwago le lehea, le gona o rua dikgomo le dinku lefelong la Goedehoop, kgauswi le Ugie, profenseng ya Kapa-Bohlabela. O ile a lemoga ka pela gore le ge tatagwe

a mo rutile tše ntši ka bolemi, go bohlokwa go tseba theknolotši ye mpsha. Ke ka fao a ilego a tsena Sehlophathuto sa Umnga Flats ka 2013.

Meluxolo o tsene dithuto tša go fapafapana tše di akaretšago tša Boitshwaro Kgwebong (*Business Ethics*) le Go lema go hlola Poelo, le ge e le tša mohuta wa tirišo tša go swana le Thuto ya Tšweletšo ya Lehea le ya Tšweletšo ya Mabelethoro. Ka tsebo ye a e humanego le boeletši bja Grain SA, Meluxolo o kaonafaditše mabu a gagwe le go godiša tirišo ya gagwe ya metšhene.

Meluxolo o šoma ka maatla go phethagatša maleba a gagwe a go fetoga molemelakgwebo yo a atlegilego e se kgale.

Thumekile Mzinzi – Kapa-Bohlabela

Thumekile o begeletswe seleteng sa Engcobo ka la 18 Agostose 1959. O thomile go lema ka 1999 seripeng sa gagwe sa dihektare tše 113 lefelong la Umnga Flats, kgauswi le Ugie.

O diriša naga ya gagwe go tšweletša dinawa tše di omišwago le lehea, mme o hira dihektare tše dingwe tše 220 go mmasepala fao a fudišago diruiwa tša

gagwe. Godimo ga dikgomo le dinku, Thumekile o na le ditrekere tše pedi le lori.

Bjalo ka leloko la Sehlophathuto sa Grain SA sa Umnga Flats, o ile a tsena Thuto ya Boitshwaro Kgwebong le Thuto ya Tšweletšo ya Lehea le ya Tšweletšo ya Mabelethoro.

Thumekile o hlomphegile kudu morafeng wa gabu mme ke yena Molomaganyi wa Morafe wa Lenaneothabollo la Morafe tikologong yeo.

O holofela gore molemi a ka atlega fela ge a dula a etše kgwebo ya gagwe hloko le gona a šoma ka maatla. Ka phišego, boikgafo le go šoma ka maatla ga gagwe, Thumekile o nyaka go godiša kgwebotemo ya gagwe le go e fetola polasa ye e atlegilego ya bolemelakgwebo.

Thembalihle Hopewell Tobo – Kapa-Bohlabela

Thembalihle o tsene bosole ka 1986 a šoma e le lesole mengwaga ye lesome pele ga le lerato la gagwe la naga le mmušeditše fao a tšwago – Ndunge kgauswi le Bizana.

Ka 1996 o thomile go bjala lehea le go rua diruiwa. Gonabjale o na le trekere le didirišwa tše di nyake-gago mme o lema dihektare tše 25 nagengkopanelo. Sehleng sa 2015/2016 Thembalihle o bjetše lehea

tšhemong ye e sa nošetšwego ya dihektare tše 14, mme le ge komelelo e be e dutše o kgonne go buna ditone tše 41. Go feta fao o be a bjetše dihektare tše pedi ka tirišano ya ba Morero wa Sekhwama sa Mešomo moo a bunnego 3,5 tone/hektare.

Thembalihle o thomile go ba leloko la Grain SA ka 2006 mme gonabjale ke modulasetulo wa Sehlophathuto sa Ndunge. Ke leloko la mahlahla yo a rulaganyago dikopano, a laolago matšatši a balemi le gona a okamelago le go hlokomela diteko.

O holofela gore ka ditiro tša temo tikologong yeo bohlokli bjo bo bušago bo ka fokotšwa kudu, le gore ka tirišano balemi ba Ndunge le Bizana ba ka fetoga bafepi ba setšhaba.

Bahlaolwa ba ba tsebišwa ka tatelano ye e sa rego selo.

Taodiswana ye e ngwadilwe ke Hanlie du Plessis, Mongwadi yo a itaoLAGO (Freelance writer). Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go hanlieduplessis@telkomsa.net.

PULA IMVULA

Sehlopha sa morulaganyo

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246
► Fax: 051 430 7574 ► www.grainsa.co.za

MORULAGANYIMO GOLO

Jane McPherson
► 082 854 7171 ► jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI

PHATLALATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ► liana@grainsa.co.za

TLHAMO, THULAGANYO LE KGATIŠO

Infoworks
► 018 468 2716 ► www.infoworks.biz

**PULA IMVULA E HWETŠAGALA
KA MALEME A A LATELAGO:**

Sesotho sa Leboa,
Seafrikanse, Setswana, Sesotho,
Seisimane, Sezulu le Sethosa.

**Lenaneotlhabollo la
Balemi la Grain SA**

BALOMAGANYI BA TLHABOLLO

Johan Kriel

Freistata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ► johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ► Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ► jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ► Nonhlamlala Sithole

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ► jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ► Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 650 9315 ► graeme@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ► Sydwell Nkosi

Ian Househam

Kapa-Bohlabela (Kokstad)
► 078 791 1004 ► ian@grainsa.co.za
► Ofisi: 039 727 5749 ► Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapa-Bodikela (Paarl)
► 084 264 1422 ► liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ► Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ► dutoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ► Lebo Mogatlanyane

Sinelizwi Fakade

Mthatha
► 071 519 4192 ► sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8077 ► Cwayita Mpotsi

Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.

NAMPO

Pontšho ya NAMPO ya 2017 e phutholla bokamoso

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

